

Sophie Scholl – de sista dagarna

Filmen bygger på den verkliga Sophie Scholl som tillsammans med sin bror Hans i gruppen Vita rosen spred antinazistiska flygblad i München vintern 1942–43. Hon greps och avrättades. Idag lever hon kvar som en symbol för motstånd och civilkurage under en av historiens mörkare perioder.

Rekommenderad från gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
ANDREAS HOFFSTEN

Handling

I filmens inledning ser vi Sophie Scholl tillsammans med en väninna lyssna på Billie Holliday på radio; förbjuden amerikansk jazzmusik. Vi befinner oss i München, året är 1943 och Sophie är 21 år gammal.

Katastrofen i Stalingrad har just ägt rum och Sophie, hennes bror Hans samt kamraterna Willie Graf, Alexander Schmorell och Christoph Probst sitter i en källare och stencilerar flygblad med förbjudna texter om fred med udden riktad mot Hitler. De kallar sig Vita rosen. Flygbladen stoppar de i adresserade kuvert men de som blir över vill Hans Scholl omedelbart sprida på universitetet. Är du inte klok! Det är livsfarligt, protesterar en av vännerna. Men Hans går inte att stoppa, han säger att Tyskland sjuder av upprorsstämningar – det är nu vi måste kämpa, vi kan inte backa nu! Sophie beslutar sig för att följa med honom.

Morgonen därpå ger de sig iväg. På universitetet lägger de ut buntvis med de förbjudna bladen. Ingen ser dem då det är lektioner och föreläsningar överallt. Då ringer det ut och just som

Hans och Sophie ska lämna byggnaden upptäcks de av en vaktmästare som ropar efter dem och tillkallar polis. De grips.

Raskt förs de till polishuset för förhör. Vi får följa förhöret med Sophie som hålls av kriminalkommissarie Robert Mohr. Han säger att vad hon gjort sig skyldig till faller under krigslagarna och rubriceras som högförräderi vilket kan ge tukthus eller dödsstraff. Mohr är dock vänlig och erbjuder en cigarett.

Sophie nekar till allt och har en till synes vattentät förklaring till alla frågor om vad hon gjorde på universitetet, varför hon hade med sig en väska etc. Sophie förs ner till sin cell igen i väntan på att frigivningen formellt skall arbetas ut. Under tiden samtal Sophie med sin cellkamrat, en kommunist som hon får god kontakt med. Men just som assistenten Lohner skriver ut frigivningsintyget ringer telefonen – vi förstår genast att något komprometterande har hänt. Snabbt förs Sophie åter upp till Mohr som återupptar förhöret. Denna gång riktar han en lampa i Sophies ansikte. ”Vi har hittat Hans fingeravtryck på kopieringsmaskinen samt 140 frimärken och därtill har din bror erkänt”, säger Mohr. Sophie ser ingen utväg utan erkänner och skriver under sin bekännelse.

Dagen därpå kräver Mohr med hög röst att Sophie skall berätta om vilka mer som varit delaktiga i gruppen – ni kan inte ha stencilerat och distribuerat tusentals av dessa flygblad – vilka fler är med i komplotten? Sophie vägrar att avslöja några namn.

Påföljande dag bjuder Mohr på bönkaffe, en exklusiv lyx i dessa tider. Ett mer filosofiskt samtal tar vid. Mohr, stimulerad och nyfiken på de åsikter Sophie Scholl hyser, vill bättre lära känna henne och argumenterar för de tyska lagarnas förträfflighet; ”vad vore vi utan lag och ordning?” Sophie svarar: ”De lagar ni åberopar skyddade de fria ordet innan Hitlers maktövertagande gjorde slut på friheten.” ”Men vad ska men med lagar till om inte för att hålla sig till dem?”, svarar Mohr. ”Man följer sitt samvete!” replikerar Sophie och lägger till: ”Tyskland vanäras för evigt om inte Tysklands unga avsätter Hitler.”

Mohr, som uppenbart imponeras av Sophies intelligens och moraliska resning säger: Är det inte så att er bror lurat er att tro på honom, att ni litade på er bror, ska vi inte skriva så i protokollet?

”Nej, för det stämmer inte. Jag tror på mina idéer och tar konsekvenserna”, svarar Sophie stolt.

Samtidigt som Lohner för ut Sophie till hennes cell tvättar Mohr symboliskt sina händer.

I sin cell träffar Sophie åklagaren som läser upp anklagelseakten för henne och meddelar att domstolsförhandlingarna inleds följande dag. Även hennes advokat gör ett besök, han snarare anklagar henne än att se till hennes möjliga försvar. Sophie ler uppgivet åt hans passiva och fega hållning.

I cellen har Sophie en dröm som hon berättar för sin cellkamrat. Hon drömmer om ett barn i vit sidenklänning som hon lyckas rädda när hon själv störtar ner i ett stup. Hon tolkar drömmen som att barnet symboliserar ”vår idé” som lever vidare.

Så inleds domstolsförhandlingarna och i publiken sitter en uppsjö militärer. Ordföranden Roland Freisler, som rest ner från Berlin, inleder förhandlingarna med ett högljutt "Heil Hitler!". Resten av den summariska rättegången är en enda lång förödmjukelse där allt de tre åtalade, syskonen Scholl samt Christoph Probst, hela tiden avbryts och skälls ut för att vara feiga hundar och uslingar. De tre åtalade döms alla till döden. Sophie avslutar med att säga att "Snart kommer ni att stå där vi nu står". De församlade militärerna bland åhörarna skruvar på sig och tittar besvärade ner i golvet.

Redan påföljande dag verkställs domarna. Sophie får strax innan besök av sina föräldrar där fadern säger "Jag är stolt över er!" De kramar om varandra. I kulverten på väg till exekutionen står Mohr och betraktar Sophie. Hon får en sista frälsning av fängelseprästen: "... som bevarar dig i evighet, amen". En sista cigarett tillsammans med brodern Hans samt Christoph. Hans säger; "det var inte förgäves." Bilden går över i svart när vi på ljudbandet hör hur giljotinen i snabb takt verkställer domen.

Allt som allt mördades sju medlemmar i Vita rosen under 1943. Ett flygblad, det sjätte och sista, nådde England. Det spreds sen i miljoner exemplar över hela Tyskland från de allierades bombflyg.

Vita rosen – en kort bakgrund

Under hösten och vintern 1942–43 bedrev en grupp som kallade sig Vita rosen propaganda riktad mot Hitlers styre i nazismens Tyskland. Flera av dem hade tidigare varit medlemmar av Hitler Jugend men hade nu ändrat ståndpunkt. Det var en ganska liten grupp på ett tiotal personer, alla studenter och boendes i München. En lärare, professor Kurt Huber var också med i gruppen, liksom en förgrening uppe i Hamburg som även de senare häktades och avrättades. Via flygblad tog de ställning mot vad de tyckte var ett förräderi mot genuina tyska, kristna värden. Så lyder inledningen i det allra första flygbladet: "Ingenting är överdigare för ett kulturfolk än att utan motstånd låta sig regeras av en ansvarslös härsarklick, som drivs av dunkla krafter." Det rörde sig om en intellektuell grupp med rötter i Goethes och Schillers tankar om kulturens betydelse i det tyska samhället. Idealitet och en humanistiskt färgad syn på människan ställdes mot ett råbarkat härskarsystem där förtryck och angiveri var legio.

Anledningen till deras aktiva handlande var en tro att Hitlers regim var på fallrepet och att snart skulle folket resa sig i en samfällid protest. Propagandaminister Goebbels tal om tyska segrar började eka tomt och det gick inte längre att dölja att kriget gick Tyskland emot. Gruppens första flygblad trycktes i ett 100-tal exemplar, det sista i flera tusen.

Michael Verhoeven, regissören till den första filmen om gruppen, *Den vita rosen* (1982), kom i sitt researcharbete inför filmen fram till att gruppen var betydligt mer välorganiserad än vad som framställdes i Tyskland efter kriget. Gruppen hade ett brett kontaktnät och arbetade på hög nivå. Grunden till den snedvridna synen på gruppens gärning kan vara den känsla av skuld som av naturliga skäl rådde bland tyskar efter kriget, nämligen att allt motstånd var förgäves, det fanns ingen möjlighet under det behårdade förtrycket att sätta sig till motvärn mot Hitler. En förklaringsmodell som förstas var ägnad att urskulda den egna passiviteten. Vita rosen visade att motstånd var möjligt även om de alla fick plikta med sina liv för sitt mod.

Verhoevens film ledde till att den dödsdom som utfärdades av

Folkdomstolen och vars slutord: "De har för alltid förlorat sin medborgerliga heder" och som enligt Högsta domstolen fortfarande ägde giltighet 1982 då filmen kom – slutligen upphävdes och ogiltigförklarades 1985 efter ett beslut i tyska förbundsdomstolen.

Marc Rothmunds film *Sophie Scholl* bygger i sin tur på intervjuer och nya dokument som tidigare fanns i forna östtyska arkiven som nu blivit offentliga. Det rör sig om de förhörprotokoll som Gestapo upprättade mellan Robert Mohr och Sophie Scholl.

Motstånd & civilkurage

Filmens producent Sven Burgermeister har i en intervju sagt: "Vår film handlar inte primärt om det Tredje riket utan snarare om civilkurage: ett alltid lika aktuellt tema. Jag kan föreställa mig att folk även idag kan längta efter en gestalt som Sophie Scholl, någon som utan att tänka på sitt egna jag obevekligt kämpar för ett rättvist samhälle, och som därför har gett oss ett exempel som tagit plats i vårt samvete." Det handlar med andra ord om mänsklig värdighet, om medkänsla och empati. Men framförallt om att våga säga ifrån.

Det krävdes naturligtvis ett enastående mod från Vita rosens medlemmar att bedriva den verksamhet de gjorde. Och självklart förstod de att Gestapo var dem på spåren. De inhandlade exempelvis kuvert och frimärken för flygbladen i så små mängder de kunde med tanke på det utbredda angiverisystem som rådde i dåtidens Tyskland och som genomsyrade hela samhället ner till familjenivå. Medlemmarna i gruppen träffades i smyg efter mörkrets inbrott. Man kan tycka att Sophie och Hans låter sig infångas så enkelt när de grips av vaktmästaren på universitetet, de bjuder inget motstånd alls. Men man måste ha i åtanke att det var en annan tid med en annan syn på auktoriteter och hur man bemötte vuxna. Hade det varit idag hade Sophie och Hans säkerligen varit maskerade och tagit till flykten istället.

Genom historien känner vi flera gestalter som just gått mot den gängse föreställningen om vad som är rätt och fel och bjudit civilt motstånd. Henry David Thoreau skrev en viktig bok 1849; *Om civilt motstånd*. Gandhi, och Martin Luther King är vidare två portalfigurer. Historien har givit dem rätt precis så som har skett med syskonen Scholl och deras kamrater som idag har torg och gator i München uppkallade efter sig.

- Filmen försöker gestalta att varje människa alltid har ett fritt val, en möjlighet att ta ett personligt ansvar. Hur ser eleverna på Sophie? Är hon modig eller dumdristig när hon ärligt tar på sig all skuld och försöker rentvå framförallt Probst som hade småbarn?

- Vad lägger eleverna i begreppen mod och civilkurage?

- Vilka andra sätt finns att göra civilt motstånd på?

- Det är lätt att teoretisera kring mod och civilkurage men betydligt svårare att omsätta det i praktiken. Har eleverna någon erfarenhet från verkligheten av att stå inför ett sådant val, exempelvis valet inför att ingripa eller ej när någon blivit illa bemött eller misshandlad på öppen gata?

- Om Sophie Scholl skulle ha levt idag med samma glödande engagemang för sina medmänniskor, vad tror ni hon skulle ha kämpat för? Vilka orättvisor tycker eleverna det är värt att

kämpa för i Sverige idag? Behandlingen av äldre? Hur vi behandlar invandrare?

Domstolsförhandlingarna under ledning av den ökände Roland Freisler är att likna vid en skådeprocess. De advokater som hade till uppgift att försvara syskonen Scholl samt Probst lyfter inte ett finger till deras försvar utan tiger feget och agerar medlöpare. Porträttet av Freisler kan tyckas som en karikatyr men flertalet vittnesuppgifter styrker filmens bild av honom som en galning som skrek ut sitt oresonliga hat mot de åtalade. En lydig tjänsteman som gick maktens ärenden. Men Sophie får sista ordet när hon säger: "En dag kommer ni att sitta där vi nu är!" Så gick det nu inte, Freisler dog till följd av ett granatsplitter när han flydde undan bomberna i Berlin i krigets slutskede.

- Ett självständigt domarväsende är inskrivet i Sverige grundlag där vi tydligt skiljer mellan den lagstiftande, utövande och dömande makten i samhället. Senare tiders olika domarskandaler har väckt frågan om domarkårens oförvitlighet. Får en domare begå ett smärre brott? Var går gränsen?

- Även vittnenas skydd och roll har diskuterats. Många vågar inte vittna av rädsla för repressalier. Det här är naturligtvis allvarligt i en demokrati, det rör sig också om civilkurage. Hur skulle du göra om du blev vittne till ett allvarligt brott – skulle du våga vittna i en rättegång?

Förhöret

Det vilar en känsla av kammarspel över scenerna med förhöret mellan Sophie Scholl och Robert Mohr, förhørsledare och polis-kommissarie. Till en början är det osäkert hurvida Sophie skall klara sig eller inte, det är nästan som en thriller. Hon ser ut att klara sig men just som hon skall friges ringer telefonen och nya bevis binder henne vid "brottet". Under den andra delen av förhöret är det ett annat ljud i skällan på Mohr som far ut i vilda anklagelser. Han lugnar ner sig och samtalet går in på politik och moral. Det märks att Mohr blir nyfiken och kanske rentav påverkas av de åsikter som Sophie för till torgs. Han låter henne tala till punkt, vilket kanske inte alltid var fallet vid liknande förhör. Att han imponeras av hennes höga moral verkar högst sannolikt, varför skulle han annars erbjuda henne i förtäckta ordalag en väg bort från ett givet dödsstraff – vilket Sophie avböjer. Efteråt tvär han symboliskt likt Pontius Pilatus sina händer; till detta är jag inte skyldig.

Vad vi ser är en katt-och-råtta lek mellan två helt olika världar där Mohr försvarar ett system som också givit honom möjligheten att bli den han är. Sophie är raka motsatsen; en ung idealist som helt fördömer Hitlers som omoralisk och förtappad.

- Ordväxlingen mellan Mohr och Sophie blir tydlig och intressant när de kommer in på skillnaden mellan "Gesetz" och "Gewissen"; lag och samvete. Mohr säger: Utan lag ingen ordning. Sophie: En lag som skyddade det fria ordet innan ni tog över makten 1933. Nu med Hitler bestraffas det fria ordet med döden. Mohr: Vad skall man hålla sig till om inte till lagen? Sophie svarar: Sitt samvete! Lagar ändras – inte samvetet. Mohr: Var hamnar vi om var och en ska låta sitt samvete avgöra? Kaos! Diskutera deras hållning.

- Går det att säga när en människa har rätt att följa sitt samvete

på bekostnad av lagen? I vilken situation kan man själv ta sig den rätten? Och vad innebär det att ta konsekvenserna av sin hållning?

- Beskriv Robert Mohr. Är han en skicklig förhørsledare? Litar vi på honom som människa? Han har ibland hög röst och reser sig när han blir upprörd, Sophie är lugn och samlad. Vem är starkast? Kanske att det någonstans inom Mohr finns ett eko av ett dåligt samvete?

- Nazismen rymmer starka drag av övermänniskoideologi, av att vissa människor är förmer än andra. Självklart måste det ha varit provocerande för Mohr – som übermensch – att konstatera att Sophie har en sån stark inre resning och mod. Hur tror ni Mohr tänker?

Berättargrepp

Filmen om Sophie Scholl är både ett försök att rekonstruera det historiska förlopp som ägde rum i München när medlemmarna ur Vita rosen greps, förhördes, dömdes och slutligen avrättades – och en fiktionsfilm. Regissören arbetar vid ett flertal tillfällen med rena spänningseffekter. Exempelvis när Hans och Sophie på morgonen ger varandra en kram och just skall gå iväg – vi hör hjärtljud på ljudbandet som går över i en pulserande, manande rytm. När de senare delar ut flygbladen på universitetet bidrar musiken starkt till scenens effektivitet och inneboende spänning.

Klipptechniken under förhöret med återkommande närbilder på händer, kontrahenternas blickar och kroppsspråk bidrar till den förtätade thrillerartade stämningen. Och Sophies cellkamrat, vem är hon? Kan man lita på henne? Ett annat berättargrepp är Sophies ideliga blickar ut mot en vacker blå himmel som symbol för – Gud och friheten?

Men filmens nav är det förtätade samtalet mellan Sophie och Mohr – det är nästan som på teatern.

Produktionsuppgifter

Tyskland 2005

Originaltitel: Sophie Scholl – Die letzten Tage

Producent: Sven Burgemeister, Christoph Müller mfl

Manus: Fred Breinersdorfer

Regi: Marc Rothemund

Foto: Martin Langer

Scenografi: Jana Karen-Brey

Klippning: Hans Funck

Musik: Johnny Klimek & Reinhold Heil

I rollerna

Sophie Scholl – Julia Jentsch

Hans Scholl – Fabian Hinrichs

Robert Mohr – Gerald Held

Domare Freisler – André Hennicke

Christoph Probst – Florian Stetter

Tekniska uppgifter

Längd: 118 minuter

Ljud: Dolby

Format: Vidfilm

Censur: Från 7 år

Svensk premiär: 2 september 2005

Distribution

Atlantic Film Box 21 123, 100 31 Stockholm. Tel 08-30 52 30, fax 08-30 52 80 www.atlanticfilm.se